

Εθνική ταυτότητα μεταναστών και παλιννοστούντων μαθητών: Ψυχολογικοί και κοινωνικοί παράγοντες

Βασίλης Παυλόπουλος (vpavlop@psych.uoa.gr)

Μαρίνα Ντάλλα (marinantalla@yahoo.gr)

Φρόσω Μόττη-Στεφανίδη (frmotti@psych.uoa.gr)

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Συμμετοχή στο συμπόσιο «Ταυτότητες: Κοινωνικές και πολιτισμικές ανάγκες διαμόρφωσης και ανακατασκευής» (οργανώτρια: Αντ. Παπαστυλιανού), στο **10ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας**, Ιωάννινα, 1-4 Δεκεμβρίου 2005.

Ευχαριστίες

- Η παρούσα έρευνα υποστηρίχθηκε από χρηματοδότηση που έλαβε η δεύτερη συγγραφέας στα πλαίσια του προγράμματος ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ-ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ και, μερικώς, από τον Ειδικό Λογαριασμό της Επιτροπής Ερευνών του Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΜΠΡΟΣΤΑ
2^ο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

Επιπολιτισμός και εθνική ταυτότητα

- **Επιπολιτισμός.** Μεταβολές που προκύπτουν κατά τη διαπολιτισμική επαφή. Έμφαση στην πίεση της ευρύτερης κοινωνίας για ενσωμάτωση. Καταλήγει σε διαφορετικές τακτικές προσαρμογής (Berry, 1997).
- **Εθνική ταυτότητα.** Το μέρος της κοινωνικής ταυτότητας που συνδέεται με την ένταξη σε μία εθνική ομάδα (Tajfel, 1974). Έμφαση στην πίεση της εσω-ομάδας για διατήρηση της πολιτισμικής κληρονομιάς. Δύο προσεγγίσεις:
 - ⇒ από τη σκοπιά της Κοινωνικής Ψυχολογίας,
 - ⇒ από τη σκοπιά της Διαπολιτιστικής Ψυχολογίας.

Το μοντέλο επιπολιτισμού του Berry

(Berry, 1997, 2001)

Εθνικές ομάδες <i>Ευρύτερη κοινωνία</i>		Διατήρηση σχέσεων με τα μέλη της εθνικής ομάδας (καταγωγής);	
		ΝΑΙ	ΟΧΙ
Ανάπτυξη σχέσεων με τα μέλη της εξω-ομάδας;	ΝΑΙ	Εναρμόνιση <i>Πολυπολιτισμός</i>	Αφομοίωση <i>Συγχώνευση</i>
	ΟΧΙ	Διαχωρισμός <i>Διακρίσεις</i>	Περιθωριοποίηση <i>Αποκλεισμός</i>

- Η εναρμόνιση θεωρείται ως η πιο επιτυχής τακτική προσαρμογής εφόσον δίνει την ευελιξία άντλησης αυτοεκτίμησης και από τις δύο ομάδες (προέλευσης και υποδοχής).
- Ωστόσο, η αφομοίωση ή ακόμα και ο διαχωρισμός μπορεί να είναι προσαρμοστικές τακτικές ανάλογα με τις ειδικές συνθήκες.

Στάδια διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας (Phinney, 1990)

Ανεξερεύνητη ταυτότητα	Έλλειψη ενδιαφέροντος, υιοθέτηση εξωτερικών κριτηρίων, Διάχυση/Κατάσχεση (κατά Marcia)
Εξερεύνηση ταυτότητας	Ενεργητική εμπλοκή για την κατανόηση της εθνικότητας, εξερεύνηση, πειραματισμός
Επίτευξη ταυτότητας	Σαφής αίσθηση της εθνικής ταυτότητας, επίγνωση του πραγματικού περιεχομένου της

- Η εθνική ταυτότητα έχει συνδεθεί εμπειρικά τόσο με ατομικές μεταβλητές (π.χ. αυτοεκτίμηση) όσο και με τις διομαδικές σχέσεις (π.χ. αντιλαμβανόμενες διακρίσεις).
- Ωστόσο, η ταύτιση με την εθνική ομάδα είναι δυναμική διαδικασία που εξαρτάται από την κεντρικότητα της αυτο-κατηγοριοποίησης και το ειδικό της περιεχόμενο ανάλογα με τις συνθήκες.

Ερευνητικές υποθέσεις

- Η ανάπτυξη της εθνικής ταυτότητας αναμένεται να συνδέεται με την ενδο-ομαδική μάλλον, παρά με τη δι-ομαδική επαφή (Phinney, 1990).
- Ανώτερα στάδια διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας είναι πιθανό να συνδέονται με υψηλές προσδοκίες αυτοαποτελεσματικότητας (Phillips Smith et al., 1999), αλλά όχι οπωσδήποτε με υψηλή αυτοεκτίμηση (π.χ. Verkuyten, 1998).
- Η σχέση της εθνικής ταυτότητας με την αυτοεκτίμηση θα είναι αντίστροφης κατεύθυνσης από ό,τι είναι η συσχέτισή της με την αντιλαμβανόμενη αδικία (Berry, 2001. Phinney et al., 1998).

Συμμετέχοντες ($N = 294$)

Χώρα προέλευσης	203 (69%) Αλβανία 91 (31%) πρώην ΕΣΣΔ
Χώρα γέννησης	200 (68%) χώρα προέλευσης (πρώτη γενιά) 94 (32%) Ελλάδα (δεύτερη γενιά)
Φύλο	141 (48%) κορίτσια 153 (52%) αγόρια
Ηλικία	M.O.=12.9, T.A.=.8, min=10.0, max=15.9

Μέτρηση της εθνικής ταυτότητας: Η Κλίμακα ΜΕΙΜ (Phinney, 1992)

Περιεχόμενο	12 προτάσεις-δηλώσεις
Κλίμακα	4βάθμια Likert (1=«καθόλου», 4=«πολύ»)
Παράγοντες	Αναζήτηση ταυτότητας (5 προτ., $\alpha = .63$) Αίσθηση του ανήκειν (7 προτ., $\alpha = .82$) Σύνολο (12 προτ., $\alpha = .77$)
Στάδια διαμόρφωσης	Ανεξερεύνητη ταυτότητα (37.1%) Εξερεύνηση ταυτότητας (25.5%) Επίτευξη ταυτότητας (37.4%)

Μετρήσεις ανεξάρτητων ψυχολογικών και κοινωνικών μεταβλητών

Ψυχολογικές

Αυτοαποτελεσματικότητα (44 προτ., $a = .92$)
(Bandura et al., 1996)

Αυτοεκτίμηση (10 προτ., $a = .77$)
(Rosenberg, 1965)

Κοινωνικές

Σχέσεις με συμπατριώτες (11 προτ., $a = .89$)
(Nguyen & Von Eye, 2002)

Σχέσεις με Έλληνες (11 προτ., $a = .89$)
(Nguyen & Von Eye, 2002)

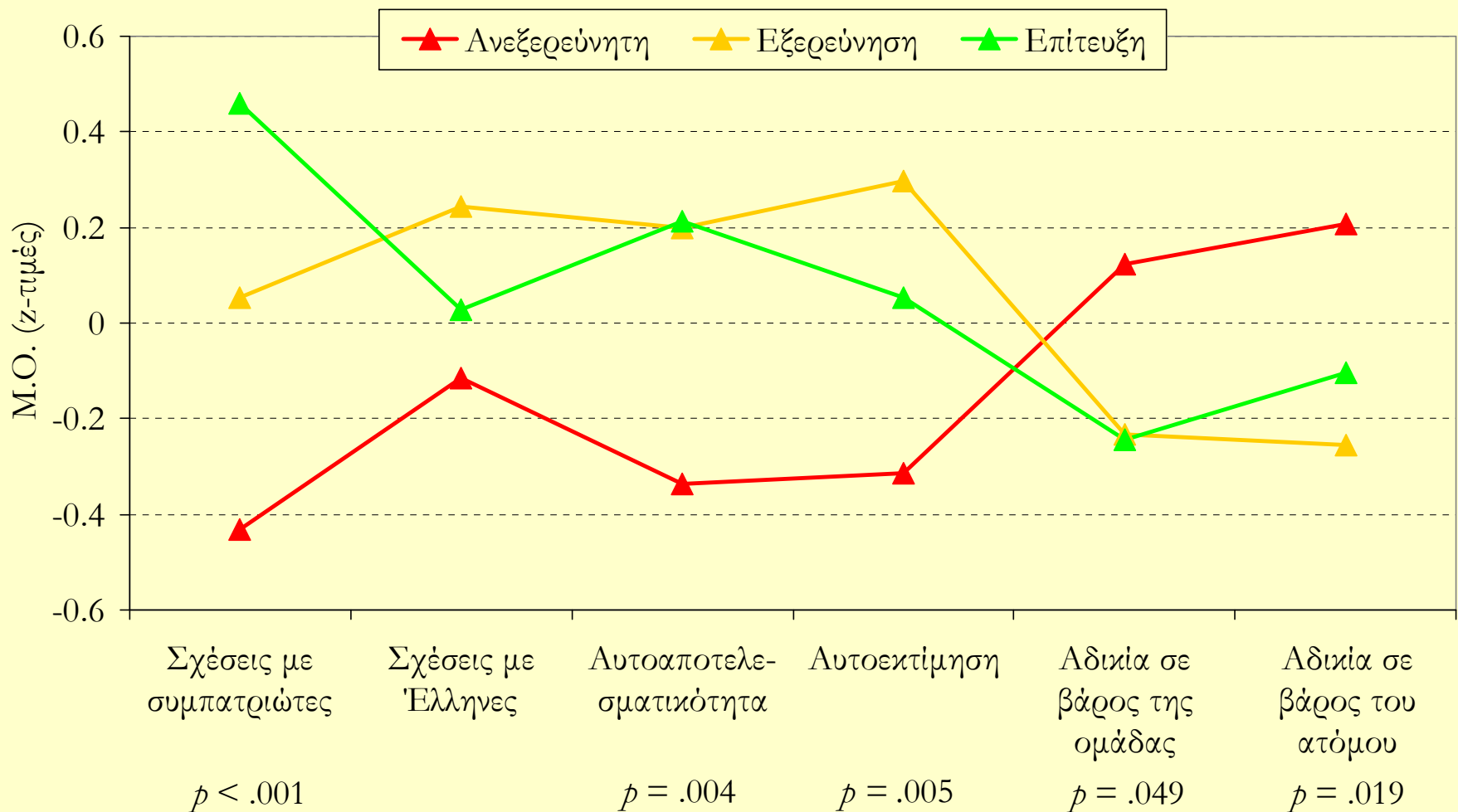
Αδικία σε βάρος της ομάδας (4 προτ., $a = .87$)

Αδικία σε βάρος του ατόμου (5 προτ., $a = .76$)

Αποτελέσματα 1

- Πώς διαφοροποιείται το μέσο επίπεδο των δημογραφικών, κοινωνικών και ψυχολογικών μεταβλητών στα τρία στάδια διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας;
 - ⇒ Πολυμεταβλητή ανάλυση διανύμανσης

Μέσοι όροι κοινωνικών και ψυχολογικών παραγόντων ως προς το στάδιο διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας

- Όσο υψηλότερο το στάδιο διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας, τόσο συχνότερη η επαφή με τα μέλη της εσω-ομάδας.
- Αντιθέτως, το στάδιο διαμόρφωσης εθνικής ταυτότητας δεν φαίνεται να διαφοροποιεί τις σχέσεις με την εξω-ομάδα.
- Στην ανεξερεύνητη ταυτότητα εντοπίζεται χαμηλός βαθμός αυτοαποτελεσματικότητας και αυτοεκτίμησης και υψηλός βαθμός αντιλαμβανόμενης αδικίας, ατομικής και συλλογικής.
- Η επίτευξη εθνικής ταυτότητας συνδέεται με μεσαία επίπεδα αυτοεκτίμησης και αντιλαμβανόμενης αδικίας σε ατομικό επίπεδο. Η θετικότερη αυτοαντίληψη όσον αφορά τις δύο αυτές μεταβλητές ανήκει στην εξερεύνηση ταυτότητας.

Αποτελέσματα 2

- Ποια είναι η ανεξάρτητη συνεισφορά των δημογραφικών, ψυχολογικών και κοινωνικών παραγόντων στην πρόβλεψη των διαστάσεων της εθνικής ταυτότητας;
 - ⇒ Ιεραρχική ανάλυση πολλαπλής παλινδρόμησης

Ανάλυση παλινδρόμησης για την πρόβλεψη των παραγόντων εθνικής ταυτότητας από δημογραφικούς, ψυχολογικούς και κοινωνικούς παράγοντες

Προβλεπτικοί παράγοντες		Αναζήτηση ταυτότητας	Αίσθηση ανήκειν
		beta	beta
<i>Βήμα 1</i>	Χώρα προέλευσης	-.05	-.09
	Χώρα γέννησης	-.01	.01
<i>Βήμα 2</i>	Αυτοαποτελεσματικότητα	.07	.16*
	Αυτοεκτίμηση	-.15**	.05
<i>Βήμα 3</i>	Αδικία σε βάρος της ομάδας	-.04	-.08
	Αδικία σε βάρος του ατόμου	.15*	-.06
<i>Βήμα 4</i>	Σχέσεις με συμπατριώτες	.34***	.41***
	Σχέσεις με Έλληνες	.18**	-.01
Συνολικό R ²		.14***	.22***

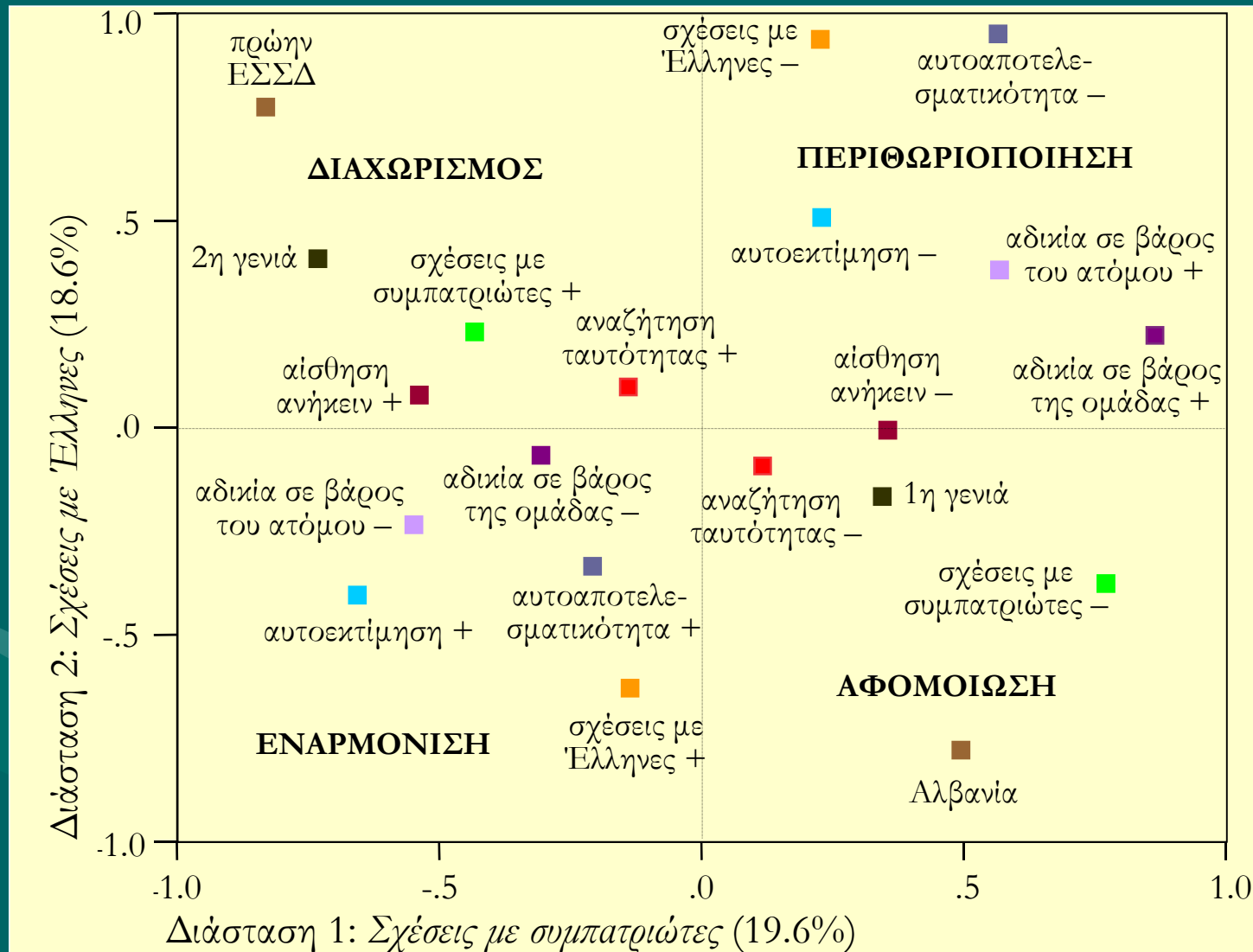
* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$.

- Η ανεξάρτητη μεταβλητή με τη μεγαλύτερη συμβολή στη στατιστική πρόβλεψη και των δύο διαστάσεων της εθνικής ταυτότητας είναι οι σχέσεις με συμπατριώτες. Επιπλέον,
- η Αναζήτηση Ταυτότητας συνδέεται θετικά με τις σχέσεις με την εξω-ομάδα και με την αντιλαμβανόμενη αδικία σε επίπεδο προσωπικό, ενώ συνδέεται αρνητικά με την αυτοεκτίμηση,
- και το Αίσθημα του Ανήκειν συνδέεται θετικά μόνο με τις προσδοκίες αυτοαποτελεσματικότητας.
- Τόσο η χώρα προέλευσης όσο και η χώρα γέννησης (γενιά μεταναστών) αποτυγχάνουν να συνεισφέρουν σημαντικά στην πρόβλεψη των διαστάσεων της εθνικής ταυτότητας.

Αποτελέσματα 3

- Ποιες τάσεις αναδύονται μέσα από από την ταυτόχρονη συνεξάταση όλων των υπό μελέτη μεταβλητών;
 - ⇒ Παραγοντική ανάλυση πολλαπλών αντιστοιχιών

Πολλαπλή ανάλυση αντιστοιχιών των κοινωνικών, ψυχολογικών, δημογραφικών παραγόντων και της εθνικής ταυτότητας

- Η εφαρμογή της παραγοντικής ανάλυσης πολλαπλών αντιστοιχιών δείχνει ότι οι μεταβλητές διαφοροποιούνται ως προς δύο άξονες-διαστάσεις, οι οποίες είναι ερμηνεύσιμες με βάση το μοντέλο επιπολιτισμού του Berry.
- Οι ψυχολογικές και κοινωνικές μεταβλητές τοποθετούνται στη διαγώνιο κάτω-αριστερά-άνω-δεξιά, ορίζοντας τα τεταρτημόρια της εναρμόνισης και της περιθωριοποίησης, τα οποία συνιστούν τη θετικότερη και την πιο αρνητική τακτική προσαρμογής, αντίστοιχα.
- Οι δημογραφικές μεταβλητές καταλαμβάνουν τη διαγώνιο άνω-αριστερά-κάτω-δεξιά δηλώνοντας διαφοροποίηση στην αφομοίωση και το διαχωρισμό, ιδιαίτερα ως προς τη χώρα προέλευσης.
- Οι διαστάσεις της εθνικής ταυτότητας τοποθετούνται κυρίως με βάση τον οριζόντιο άξονα (σχέσεις με συμπατριώτες). Δηλ. η εθνική ταυτότητα, αν και συνδέεται με την τακτική προσαρμογής, δεν αρκεί για την πρόβλεψη της επιπολιτισμικής έκβασης.

Συμπεράσματα

- Γενικά, αρριετές από τις ερευνητικές υποθέσεις επιβεβαιώθηκαν:
 - ⇒ Η εθνική ταυτότητα συνδέθηκε κυρίως με την επαφή με την εσω-ομάδα, παρά με την εξω-ομάδα.
 - ⇒ Η συσχέτιση της εθνικής ταυτότητας με την αυτοεκτίμηση και την αντιληπτή αδικία ήταν αντίθετης κατεύθυνσης, αν και χαμηλού μόνο βαθμού.
 - ⇒ Αυτοεκτίμηση και αυτοαποτελεσματικότητα συνδέθηκαν με διαφορετικές όψεις της εθνικής ταυτότητας.
- Επιπλέον, οι μετανάστες 1ης και 2ης γενιάς δεν διέφεραν όσον αφορά την εθνική ταυτότητα, ίσως και λόγω της ηλικιακής σύνθεσης του δείγματος (βλ. Phinney & Chavira, 1992).
- Η υιοθέτηση ενός θεωρητικού μοντέλου (του Berry) συνέβαλε στην καλύτερη κατανόηση και ερμηνεία των ευρημάτων.

Περιορισμοί και προτάσεις

- Δεν μπορούμε να αποδώσουμε αιτιώδεις σχέσεις εφόσον πρόκειται για μη πειραματικό ερευνητικό σχεδιασμό.
- Οι υποθέσεις αναπτυξιακού χαρακτήρα (π.χ., όσον αφορά στα εξελικτικά στάδια διαμόρφωσης της εθνικής ταυτότητας) διερευνώνται ασφαλέστερα με τη διεξαγωγή διαχρονικής μελέτης.
- Η συνάντηση των διαπολιτιστικών και των κοινωνιοψυχολογικών προσεγγίσεων για τη μελέτη της εθνικής ταυτότητας μπορεί να αποβεί ιδιαίτερα γόνιμη και επωφελής.

Βιβλιογραφία

- Bandura, A., Barbaranelli, C., Caprara, G. V., & Pastorelli, C., (1996). Multifaceted impact of self-efficacy beliefs on academic functioning. *Child Development*, 67(3), 1206-1222.
- Berry, J. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46(1), 5-68.
- Berry, J. (2001). A psychology of immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615-631.
- Nguyen, H. H., & von Eye, A. (2002). The acculturation scale for Vietnamese adolescents: A bidimensional perspective. *International Journal for Behavioral Development*, 26(3), 202 - 213.
- Phillips Smith, E., Walker, K., Fields, L., Brookings, C. C., & Seay, R. (1999). Ethnic identity and its relationship to self-esteem, perceived efficacy and prosocial attitudes in early adolescence. *Journal of Adolescence*, 22(6), 867-880.
- Phinney, J. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults. Review of research. *Psychological Bulletin*, 108, 499-514.
- Phinney, J. (1992). The Multigroup Ethnic Identity Measure: A new scale for the use with diverse groups. *Journal of Adolescent Research*, 7, 156-176.
- Phinney, J., & Chavira, V. (1992). Ethnic identity and self-esteem: An exploratory longitudinal study. *Journal of Adolescence*, 15, 271-281.
- Phinney, J., Madden, T., & Santos, L. (1998). Psychological variables as predictors of perceived ethnic discrimination among minority and immigrant adolescents. *Journal of Applied Social Psychology*, 28, 937-953.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Tajfel, H. (1974). Social identity and intergroup behavior. *Social Science Information*, 13, 65-93.
- Verkuyten, M. (1998). Perceived discrimination and self-esteem among ethnic minority adolescents. *Journal of Social Psychology*, 138(4), 479-493.